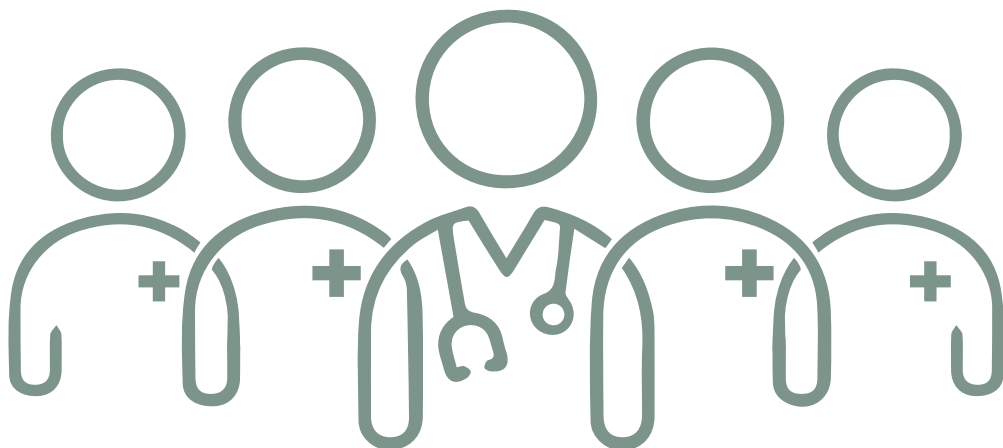

กำลังคนด้านสุขภาพ ในระดับปฐมภูมิ

- ระบบบริการปฐมภูมิ (Primary Care) ตามคำประกาศของอัลมาอตา ในปี ค.ศ. 1978 ให้คำนิยามไว้ว่า บริการด้านแรกที่ประชาชนในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชนได้เข้าถึงบริการสาธารณสุขของประเทศ และให้จุดเน้นของการบริการที่กว้างกว่าบริการทางการแพทย์หรือการรักษา คือให้ขยายความรวมถึงการดูแลสุขภาพโดยรวม ทั้งการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันปัญหาสุขภาพ ที่ให้ความสำคัญทั้งปัจจัยด้านสังคมด้วย เน้นการดูแลทั้งครอบครัวและระดับชุมชน ไม่ดูแลเฉพาะรายบุคคล ระบบบริการปฐมภูมิจึงเป็นบริการด้านหน้าของระบบบริการสุขภาพที่มีความสำคัญยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างมีคุณภาพ สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

การบริการในระบบบริการปฐมภูมิ

บริการปฐมภูมิต้องเป็นบริการที่เป็นองค์รวมครอบคลุมด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคและการฟื้นฟูสุขภาพ โดยเน้นตามความจำเป็นด้านสุขภาพ และต้องทำงานเชิงรุกในด้านการป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพ และพัฒนาศักยภาพชุมชนในการสร้างสุขภาพ เป้าหมายของการจัดระบบสุขภาพชุมชนควรต้องครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้

- 1 ดูแลและช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ คนยากจน หรือเด็กที่ถูกทอดทิ้ง
- 2 ดูแลและให้บริการรักษาการเจ็บป่วยเล็กน้อยของประชาชน และสร้างเสริมศักยภาพให้ประชาชนสามารถดูแลตนเองได้
- 3 ดูแลการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังต่างๆ เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง และดูแลอย่างต่อเนื่อง
- 4 ดูแลผู้สูงอายุที่ป่วยเรื้อรังและต้องการการดูแลระยะยาวที่บ้าน เช่น ผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยอัมพาต ปวดข้อ ถูกลมโป่งพอง
- 5 การควบคุมโรคที่พบบ่อยในชุมชน
- 6 การส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในด้านต่างๆ และการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ

บริการของระบบบริการปฐมภูมิแบ่งเป็นการให้บริการภายในสถานบริการ และบริการภายนอกสถานบริการ

การให้บริการภายในสถานบริการ ได้แก่ บริการรักษาผู้ป่วยนอกทั่วไป บริการรักษาโรคเรื้อรัง บริการทันตกรรม การวางแผนครอบครัว อนามัยแม่และเด็ก (ฝากครรภ์) บริการแพทย์แผนไทย คลินิกกายภาพบำบัด เป็นต้น

การให้บริการนอกสถานบริการ ได้แก่ การเยี่ยมแม่และเด็ก เยี่ยมผู้ป่วยติดบ้าน ติดเตียง ผู้สูงอายุ ผู้พิการ การควบคุมโรคระบาด งานอนามัยโรงเรียน งานคุ้มครองผู้บริโภค และงานคัดกรองสุขภาพ เป็นต้น

สถานที่ให้บริการปฐมภูมิ

หน่วยบริการที่ให้บริการปฐมภูมิมียุหลายหน่วย อยู่ในหลายสังกัด ที่สำคัญได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล (รพ.สต.) ศูนย์การแพทย์ชุมชน สถานบริการสาธารณสุขของเทศบาล โรงพยาบาลชุมชน รวมไปถึงโรงพยาบาลจังหวัดก็มีแผนกที่ให้บริการด้านปฐมภูมิ นอกจากนี้ยังรวมถึงคลินิกเอกชน สถานพยาบาลเอกชน ไปจนถึงร้านขายยา

ตารางแสดงสถานบริการระดับปฐมภูมิ และผู้ให้บริการในเขตเมืองและชนบท

สังกัดของ สถานบริการ	เขตชนบท		เขตเมือง	
	สถานบริการ	ผู้ให้บริการ	สถานบริการ	ผู้ให้บริการ
ภาครัฐ	- sw.สต. - โรงพยาบาลชุมชน	แพทย์ ทันตบุคลากร เภสัชกร พยาบาล วิชาชีพ นักวิชาการ สาธารณสุข บุคลากร แพทย์แผนไทย กายภาพบำบัด และ นักเทคนิคการแพทย์	- sw.สต. - โรงพยาบาล ทั่วไป/ ศูนย์ - ศูนย์การแพทย์ - สถานีอนามัย เทศบาล	แพทย์ ทันตบุคลากร เภสัชกร พยาบาล วิชาชีพ นักวิชาการ สาธารณสุข บุคลากร แพทย์แผนไทย กายภาพบำบัด และ นักเทคนิคการแพทย์
ภาคเอกชน	- สถานพยาบาล ในชนบท - ร้านขายยา	พยาบาลวิชาชีพ เภสัชกร	- คลินิกแพทย์ - ร้านขายยา	แพทย์ พยาบาลวิชาชีพ เภสัชกร

ที่มา: สำนักงานวิจัยและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ, 2562

ตารางแสดงจำนวนหน่วยบริการปฐมภูมิ ในระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ปี 2553*

สังกัดสถานบริการ	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
กสร. - ในสำนักงานปลัดกระทรวง	10,874**	95
กสร. - นอกสำนักงานปลัดกระทรวง	5	0.04
ภาครัฐ - นอกกระทรวงสาธารณสุข	170	1.51
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	166	1.47
เอกชน	223	1.98

*ที่มา: สำนักงานวิจัยและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ, 2562

**ข้อมูลปี 2562 ที่มา:ฐานข้อมูลทรัพยากรสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2562

กำลังคนด้านสุขภาพของบริการปฐมภูมิ

1 แพทย์ มี รพ.สต. ส่วนน้อยที่จะมีแพทย์ประจำ ส่วนใหญ่แพทย์จะประจำอยู่ที่โรงพยาบาลชุมชน และโรงพยาบาลจังหวัด ซึ่งจะจัดให้มีแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวไว้ให้บริการปฐมภูมิ นอกจากให้บริการภายในสถานบริการของตนเองแล้วยังมีหน้าที่สนับสนุนการให้บริการปฐมภูมิของ รพ.สต. ในเขตรับผิดชอบ ด้วยการหมุนเวียนไปให้บริการใน รพ.สต. แต่โรงพยาบาลชุมชนหลายแห่งก็ไม่มีแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัว จึงจัดให้แพทย์เวชปฏิบัติทั่วไป และแพทย์เฉพาะทางด้านอื่นๆ สนับสนุนงานบริการปฐมภูมิแทน ใน รพ.สต. บางแห่งแก้ปัญหาการขาดแคลนแพทย์ด้วยการรวมตัวในรูปแบบเครือข่ายเพื่อดำเนินการจ้างแพทย์มาให้บริการภายในเครือข่าย อย่างไรก็ตาม ยังมี รพ.สต. หลายแห่งที่ไม่สามารถมีแพทย์มาให้บริการได้

2 พยาบาลวิชาชีพ เป็นกำลังคนที่ให้บริการด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันและการฟื้นฟูสภาพ ในปัจจุบัน รพ.สต. เกือบทุกแห่งจะมีพยาบาลเวชปฏิบัติเพื่อให้บริการด้านรักษาพยาบาลเบื้องต้น โดยมีแพทย์จากโรงพยาบาลแม่ข่ายคอยให้การสนับสนุน จำนวนพยาบาลวิชาชีพปฏิบัติงานที่ รพ.สต. มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงนโยบายพัฒนาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในปี 2552 โดยในปี 2554 มีจำนวนพยาบาลวิชาชีพปฏิบัติงานที่ รพ.สต. ประมาณ 10,280 คน

3 บุคลากรด้านสาธารณสุข ในที่นี้หมายถึงนักวิชาการสาธารณสุขและเจ้าพนักงานสาธารณสุขซึ่งมีบทบาทในการให้บริการองค์รวมในด้านการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันและการฟื้นฟูสภาพ อย่างไรก็ตามบทบาทหลักของบุคลากรด้านสาธารณสุขจะอยู่ที่การควบคุมป้องกันโรค การจัดการสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสุขภาพในชุมชนเป็นหลัก ส่วนบริการด้านอื่นๆ จะเป็นการปฏิบัติงานเสริมบุคลากรที่รับผิดชอบหลัก เช่น งานด้านการรักษาพยาบาล งานด้านการส่งเสริมสุขภาพ จะปฏิบัติงานเสริมหรือทดแทนพยาบาลวิชาชีพ และงานด้านการฟื้นฟูสภาพจะปฏิบัติงานเสริมหรือทดแทนนักกายภาพบำบัด เป็นต้น จำนวนของบุคลากรด้านสาธารณสุขจะไม่เพิ่มมากนักส่วนใหญ่มักจะเป็นการเพิ่มเพื่อทดแทนการโยกย้าย ในปี 2554 มีจำนวนบุคลากรด้านสาธารณสุขปฏิบัติงานใน รพ.สต. จำนวน 22,513 คน

4

เจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข งานบริการด้านทันตสาธารณสุขในระดับตำบล เริ่มได้รับการให้ความสำคัญมากขึ้นเริ่มตั้งแต่ทศวรรษแห่งการพัฒนาสถานีอนามัย ในระหว่างปี 2534 - 2543 โดยเริ่มขยายบริการทันตสาธารณสุขในสถานีอนามัยขนาดใหญ่ (ชื่อในช่วงเวลาดังกล่าว) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อจำกัดในการผลิต การจ้างงานและความก้าวหน้าของวิชาชีพ ทำให้มีจำนวนเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุขปฏิบัติงานที่ รพ.สต. จำนวนไม่มากนัก โดยในปี 2554 มีจำนวนเจ้าพนักงานทันตสาธารณสุขทั้งสิ้น จำนวน 1,882 คน

5

บุคลากรแพทย์แผนไทย จากการที่กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายการบริการ แพทย์แผนไทยในระดับ รพ.สต. จึงทำให้ รพ.สต. มีจำนวนผู้ช่วยแพทย์แผนไทย ให้บริการทางเลือกคู่ขนานไปกับบริการกระแสหลักด้วย ช่วงที่ผ่านมา มีจำนวน บุคลากรด้านแพทย์แผนไทยเพิ่มมากขึ้นใน รพ.สต. แต่ละแห่ง

6

บุคลากรอื่นๆ จากการพัฒนาบริการเพิ่มมากขึ้นของ รพ.สต. ทำให้มีบุคลากร ประเภทต่างๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ เกษัชกร นักกายภาพบำบัด เป็นต้น โดยบุคลากร เหล่านี้อาจจะไม่ได้ปฏิบัติงานประจำที่ รพ.สต. แต่ก็มีบทบาทในการให้บริการที่ รพ.สต. ในบางเวลา

ตารางแสดงจำนวนกำลังคนด้านวิชาชีพ ที่ปฏิบัติงานให้บริการปฐมภูมิ ปี 2562

ประเภทกำลังคน	ประจำ		หมุนเวียน
	จำนวน (แห่ง)	จำนวน (คน)	จำนวน (แห่ง)
แพทย์	109	141	1,687
ทันตแพทย์	21	29	707
เจ้าพนักงานทันตสาธารณสุข	3,454	3,484	870
พยาบาลวิชาชีพ	9,123	14,678	445
เภสัชกร	27	29	1,269
นักวิชาการสาธารณสุข	8,284	14,595	118
เจ้าพนักงานสาธารณสุข	5,721	7,926	26
แพทย์แผนไทย	1,460	1,491	301
ผู้ปฏิบัติงานด้านการแพทย์แผนไทย	1,834	1,973	92

ที่มา:ฐานข้อมูลทรัพยากรสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข, 2562

การคาดการณ์ความต้องการกำลังคน ด้านสุขภาพในระบบบริการปฐมภูมิ

ปี 2562 สำนักงานวิจัยและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ (สวค.) ศึกษาคาดการณ์ความต้องการกำลังคนด้านสุขภาพสำหรับบริการปฐมภูมิในปี 2569 โดยใช้ฉากทัศน์ในการศึกษา 2 ฉากทัศน์ คือ ฉากทัศน์ที่ 1 ระบบบริการสุขภาพยังคงรูปแบบการให้บริการเหมือนเดิม การพยากรณ์ความต้องการบริการสุขภาพขึ้นกับปัญหาความจำเป็นด้านสุขภาพ (health need) และการบริการสุขภาพในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการผู้ป่วยนอก การส่งเสริมและป้องกันสุขภาพ การฟื้นฟูสุขภาพ และการกำจัดปัจจัยเสี่ยงเป็นแบบเดิม จะเปลี่ยนแปลงเฉพาะประชากรที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต โดยใช้ตัวเลขการคาดการณ์ประชากรว่าในปี 2569 จะมีประชากร 66,379,051 คน มีผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 23.6

จากทัศน์ที่ 2 คาดการณ์โดยให้มีการเปลี่ยนแปลงการบริการในระดับปฐมภูมิ ทุติยภูมิ และตติยภูมิ เพื่อลดปัญหาการต้องรอรับบริการนานและความแออัดของสถานบริการ และเพื่อแก้ปัญหาการเข้าไม่ถึงบริการสุขภาพ โดยในระดับปฐมภูมิจะมีผู้ใช้บริการในฐานะผู้ป่วยนอกมากขึ้นร้อยละ 25 ของจำนวนผู้ป่วยนอกในขนาดตของโรงพยาบาลระดับทุติยภูมิ ในขณะที่มีการปรับเปลี่ยนบริการเชิงรุกในชุมชน โดยทีมสุขภาพออกให้บริการที่ชุมชนโดยกลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุ ผู้ป่วยเรื้อรัง ผู้พิการ ติดบ้านติดเตียง ได้ผลการศึกษาดังตาราง

ตารางแสดงการคาดการณ์ความต้องการกำลังคนด้านสุขภาพในบริการปฐมภูมิในปี 2569

ประเภทกำลังคน	ความต้องการกำลังคน (คน)	
	จากทัศน์ 1	จากทัศน์ 2
แพทย์	9,826 - 12,009	23,523 - 28,751
พยาบาล	26,249 - 32,082	32,525 - 39,753
สาธารณสุข	16,797 - 20,530	18,568 - 22,694
ทันตบุคลากร	4,757 - 5,814	5,764 - 7,044
เภสัชกร	1,997 - 2,441	6,695 - 8,182
นักกายภาพบำบัด	6,043 - 7,385	6,043 - 7,385
เทคนิคการแพทย์	578 - 706	811 - 991
แพทย์แผนไทย	5,880 - 7,186	11,521 - 14,081
ผู้ช่วยแพทย์แผนไทย	9,187 - 11,229	12,886 - 15,750

ที่มา: สำนักงานวิจัยและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ, 2562

แหล่งข้อมูล

กระทรวงสาธารณสุข. (2562). สถานข้อมูลทรัพยากรสุขภาพ หน่วยบริการปฐมภูมิ. ข้อมูลออนไลน์ เข้าถึงได้ ที่ <http://gishealth.moph.go.th/pcu/admin/report.php>

สุพัตรา ศรีวณิชชากร. (2552). สาธารณสุขมูลฐาน ระบบบริการปฐมภูมิ และเวชศาสตร์ครอบครัว นิยามความหมาย และความเชื่อมโยง. *The Thai Journal of Primary Care and Family Medicine*. หน้า 11-15

สำนักงานวิจัยและพัฒนากำลังคนด้านสุขภาพ สำนักพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. (2560). *โครงการวิจัยเพื่อสังเคราะห์ทางเลือกและข้อเสนอเชิงนโยบายในการวางแผนความต้องการกำลังคนด้านสุขภาพของประเทศในทศวรรษหน้า*. เอกสารเผยแพร่ออนไลน์เข้าถึงได้ที่ www.hrdo.org